

İlköğretim Öğrencilerinin Düşünce Özgürlüğüne İlişkin Tutumları

Prof. Dr. Bülent Yılmaz* ve Ayşegül Kaşıkçı Çam**

Öz

Çağdaş toplumun yönetim biçimi olan demokrasinin temel unsurlarından düşünce özgürlüğü toplumsal yaşamın her alanında birey için vazgeçilemez bir haktır. Düşünce özgürlüğü aynı zamanda Bilgi Yönetimi alanının temel ilkesi olan "bilgi erişim" olgusu ile örtüşmekte ve hatta bu alanın en önemli etik boyutunu da oluşturmaktadır. Birey için düşünce özgürlüğü anlayışının temelleri diğer pek çok yapı, bilinçsel unsur ve temel kavram gibi çocukluk döneminde atılmaktadır. Bir başka deyişle, bireyde düşünce özgürlüğüne ilişkin bilinç dayalı tutumun kökleri çocukluk döneminde oluşmaktadır.

Bu bildiriye, 2011 Nisan ayında Ankara Keçiören İlçesi Atapark İlköğretim Okulu'nda öğretim gören 8. Sınıf öğrencileri üzerine yapılan araştırma sonuçları değerlendirilmiştir. Öğrencilerin düşünce özgürlüğü olgusuna ilişkin eğilimlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırma 101 öğrenci ile yapılan anket verilerine dayanmaktadır.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin sadece %40'ının "düşüncelerini derslerde rahatça ifade" ettiği ve %44'ünün bu konuda sorun yaşadığı, %53'ünün düşüncelerini sınıfta açıklarken çekindikleri ortaya çıkmıştır. Yine, öğrencilerin %72'si "öğretmenlerinin her söylediğini doğru bulmakta", %28'i "öğretmenlerin fikirlerini onlara kabul ettirmeye çalıştıklarını" düşünmektedir. Öğrencilerin yarısından çoğu (%58) "arkadaşlarının düşüncesini kabul etmese de dinlemekte", %27'si "sınıfta demokratik bir ortam olmadığını" belirtmektedir. "Okulda verilen eğitimin düşüncelerini özgürce ifade etmeleri konusunda kendilerini teşvik ettiğini" söyleyen öğrencilerin oranı da%76'dır.

Araştırma sonunda, öğrencilerde düşünce özgürlüğüne ilişkin bilinç ve tutum geliştirmede özellikle, bu konuda duyarlı ve bilinçli öğretmen yetiştirme ile araştırmaya dayalı eğitim yöntemi ve tartışmaya açık ders işleme biçimi önerilmiştir.

Anahtar sözcükler: Düşünce özgürlüğü, ilköğretim, okuma alışkanlığı, kütüphane kullanma alışkanlığı

Abstract

Freedom of expression, one of the basic elements in democracy, is also an essential right of individuals in all aspects of social life in contemporary society. Freedom of expression also overlaps with the phenomenon of "information access" which is the basic principle of information management. In addition, it is at the same time the most important ethical dimension of this field. Like many other structures, basic concepts and cognitive elements, "understanding and acquisition of freedom of expression go back to childhood. In other words, the roots of attitudes on consciousness of individuals with regard to freedom of thought are formed in childhood.

* Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim üyesi. E-posta: byilmaz@hacettepe.edu.tr

** Ankara Keçiören Atapark İlköğretim Okulu İngilizce Öğretmeni ve Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi. e-posta: aysequlkcam@gmail.com

In this paper, the results of the research, which was applied on 8th grade students in Atapark Primary School in Keçiören in April 2011, are evaluated. This research aims to reveal the tendency of students about freedom of thoughts. This research is based on data from the survey conducted with 101 students.

According to the results obtained in this study, only 40% of the students state that they freely express their thoughts in classroom environment and 44% of the students surely have trouble on this issue. Another striking point is 53% of the students explain that they refrain from stating their own ideas in the classroom. However, 72% of the students find each saying of their teachers right. 28% of the students believe that their teachers try to impose their own ideas to them. More than half of the students (58%) listen to their friends even though they should not necessarily accept the ideas, 27% of respondents say that there is no democratic environment in classroom. The proportion of students who tell that the curriculum that has encouraged them to express their opinion freely in school is 76%.

At the end of the research, it can be said that training sensitive and conscious teachers is really crucial in order to develop awareness of students with regard to freedom of thought. It is also suggested to apply the research-based training methods in all types of courses and they should be open to discussions.

Key words: *Freedom of expression, primary education, reading habits, the habit of using the library*

Giriş

Fransız filozof Descartes'in daha 17.yüzyılda söylediği "Düşünüyorum, öyleyse varım!" önermesi aslında insan varlığının temel yeteneğini açıklamakta ve düşünmenin insan varoluşunda ne denli önemli olduğunu kanıtlamaktadır. Düşünme ve düşündüğünü ifade edebilme özelliği insanı evrendeki diğer varlıklardan ve evrende beraber yaşadığı diğer insanlardan farklı kılmayı sağlayan başlıca yetidir. Bununla beraber sahip olduğu akıl sayesinde insanoğlu yüzyıllardır dünyayı ve evreni sezip anlamaya çalışmaktadır. Gerçekleri anlamak için öncelikle akıl süzgecinden geçirmek, muhakeme etmek gerekir. Akılcılığın dayanağı eleştirel düşüncedir. Eleştirel düşünce "tek doğru benimkidir" diyen her türlü zorlamacı, dayatmacı görüşe kuşkuyla bakar. Farklı akıllar sayesinde bugün toplumlar sürekli değişmekte ve gelişmektedir.

Bu çalışmada, ilköğretim 8. Sınıf öğrencilerindeki düşünce özgürlüğü eğilimleri aile, sınıf, okuldaki arkadaş grubu ve öğretmen boyutlarıyla irdelenecektir.

Düşünce Özgürlüğü: Kavramsal Altyapı

Düşünce özgürlüğü, TKD *Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi'*ne (TKD 2008) de dayanarak, "kişinin istediği gibi düşünebilmesi, düşüncelerini çeşitli yollarla açıklayabilmesi ve açıklanan düşüncelere özgürce erişebilmesi" biçiminde tanımlanabilir. Uygar ve çağdaş bir toplumun zorunlu koşullarından sayılan düşünce özgürlüğünün "bilince dayalı bir tutum" olarak çocukluk döneminde geliştirilebileceği ve hatta geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Düşünce özgürlüğü birey için "özgürlük" ve toplum için de "demokrasi" anlamına gelmektedir. Toplumsallaşma sürecinde eğitim olgusu ile çocuklukta kazanılan tutum ve davranışlar büyük ölçüde kalıcılaşmakta, bireyin-toplumun geleceğini olumlu ya da olumsuz biçimde belirlemektedir.

Siyasal bir kavram olarak düşünce özgürlüğü, her ne kadar çocukluk dönemi bağlamında ele alınabilecek bir konu gibi görünmese de, gerçekte temelleri tam da bu dönemde atılması gereken bir tutum özelliği göstermektedir. Çünkü, düşünce özgürlüğü bir tutum, yaşama biçimi/kültür, bakış açısı ve toplumsallaşma sürecinin parçasıdır. Sözü edilen tüm bu olgulara ilişkin eğilimler çocukluk döneminde oluşturulur ve ortaya çıkmaya başlar.

Düşünce özgürlüğü ile ilgili olarak bazı alt kavramlar da göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi olan **Bilgi edinme özgürlüğü**; kişilerin iç aleminde gerçekleşen düşüncelerin oluşabilmesi için bilgi ve haberin kaynaklarına hür şekilde ulaşabilmeleri, seçme ve tercihte bulunabilmeleri ve onlardan istedikleri kanaatlere varabilmeleri gerekmektedir. Küçük' ün (2003) belirttiği gibi, bilgi edinme özgürlüğü düşünce özgürlüğünün bir parçası , düşünme özgürlüğü ile düşünce süreci sonucunda gerçekleşen düşünce ve fikirlerin olmazsa olmaz bir ön koşuludur. Düşünce özgürlüğü, bir anlamıyla, herkesin herhangi bir konuda istediği şeye inanması, bu inanç ve düşüncelerini istediği şekilde açıklaması hakkıdır. Eğer bir insanın diğer insanlara ulaşması engellenirse, hangi yolla olursa olsun bu düşüncelerin açıklanması anlamsızdır. (IFM,1989:VIII aktaran Kızılkın ,1994). Düşündüğünü ifade etme özgürlüğü ise bireyin her türlü bilgi ve fikirleri sınır olmaksızın sözlü, yazılı, basılı, sanat veya herhangi bir medya ortamıyla aktarma hakkıdır. Düşünce özgürlüğünün gerçekleşebilmesi için bireylere demokratik bir ortamın sağlanmış olması gerekir. Diğer bir deyişle düşünce özgürlüğünün var olduğu toplumlar ancak demokratik toplumlardır.

Demokrasi kavramını Büyükkaragöz (1998) siyasi otoritenin halka ait olduğu, azınlığın katılma ve eleştirebilme hakkının bulunduğu; insan hakları ve özgürlüklerine dayalı yaşayış ve yönetim şekli olarak ifade eder. Yine, Yanıklar ve Eryıldırım' a göre demokrasi, sadece politik bir kavram değildir. Demokrasi, içerisinde demokratik değerleri barındıran ve bireylerin tüm yaşamını etkileyen toplumsal bir olgudur. Demokratik değerlerin toplumda kabul görmesi, demokrasinin ülkeye yerleşmesini sağlar.

Düşünce özgürlüğü bugün demokratik toplumlara yön veren çeşitli bildiriler ve anayasalarda yer almaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı kararıyla ilan edilen *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'nin (İnsan Hakları...1948) 19. maddesi şöyle der:

Madde 19. Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar.

18 Ekim 1982 tarihinde kabul edilerek, yürürlüğe giren *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*'nın 25. Maddesi “düşünce ve kanaat hürriyeti” ile ilgilidir. Bu madde şöyledir:

Madde 25.– Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

“Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” 26. maddede dile getirilir ve şu biçimde anayasada yer almaktadır:

Madde 26.– Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bilgi edinme, düşünme ve düşündüğünü ifade edebilme başlangıçta bireysel bir etkinliktir. Ancak, bu etkinlik daha geniş topluluklara yayıldığı ve toplumsal davranış haline geldiği zaman anlamlıdır. Düşünme özgürlüğünün yukarıda belirtildiği gibi hem evrensel bağlamda hem de Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yasal olarak güvence altına alınmaya çalışılmış olması ayrıca çok önemlidir. Bu özgürlüğün ne kadar değerli olduğunu gösteren yasal yaklaşımlar sayesinde bilgi toplumunda yer alan bireyler bilgiyi geniş toplumlara yaymak ve paylaşımında bulunarak daha fazla insanı bilgilendirmek imkanı bulur.

Eğitim Süreci ve Düşünce Özgürlüğü

Geleneksel olarak eğitim, toplumsal yaşama henüz hazır olmayanlara yetişkin kuşaklar tarafından uygulanan etkinliktir. Amacı, bireyde hem bir birey olarak siyasal toplumun hem de bireyin bağlı olduğu iş çevresinin kendisinden istediği belirli sayıda fiziksel, entelektüel ve moral (ahlaksal) yetenekleri meydana oluşturmak ve geliştirmektir (Bilhan, 1996). Bugün yeniden yapılandırılan eğitim kurumlarında eğitim kavramının içeriği genişletilmiş ve eğitim amacı, (bilgiye) herkesin tam ve fırsat eşitliği içinde ulaşmasına olanak sağlamak, bireylerin yaşam projelerini uygulamaya geçirmesini desteklemek, onları girişimde bulunmaktan ve sorumluluk yüklenmekten kaçınmayan, eleştirel düşünme becerilerine sahip etkin yurttaş olmaya, insan hakları, demokrasi, çevresel, kültürel ve esnek değerler konusunda duyarlı davranmaya yönlendirmek olarak ifade edilmeye başlanmıştır (YÖK, 2006). Bu açıdan bakıldığında eğitimin amacı, bireyi düzeltmek, yola getirmek değil, özgür ve yaşamdan zevk alan bireyler haline getirmektir. Piaget (Akt. Fisher, 1995)'e göre de eğitimin en önemli amacı, geçmişte insanların yaptıklarını sürekli yineleyen değil, yeni bir şeyler yapabilen, üretebilen insanlar yetiştirmektedir. Bunun için de, eğitim kendine sunulan her şeyi kabul etmeyen, sorgulayabilen, eleştirebilen, üretebilen bireyler yetiştirebilmelidir. Bu anlayış içerisinde, öğretmenin öğrencilere aktardığı bilgilerin mutlak doğru olmadığını kabul edildiği, öğrencilerin kendilerine sunulan bu bilgiler üzerinde akıl yürütmesine gerek olduğu ve bilgilerin hazır bir şekilde kendilerine sunulmaması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bertrand Russell'ın da belirttiği gibi, "...iyi bir çağdaş eğitim kuramı ve uygulamasının kökeni son derece demokratiktir." (Russell, 1999).

Bugün çağdaş eğitim sistemi içinde üstünde önemle durulan noktalardan birisi öğrenci merkezli eğitimidir. Öğrenci merkezli eğitim, özünde, düşünce özgürlüğünü destekleyici bir yaklaşımdır. Düşünce özgürlüğü kapsamı içerisinde küçük yaşta demokratik yaşama uyum sağlamasını beklediğimiz öğrenciler öncelikle eleştirel düşünce ortamını yaşayarak, ders içi etkinlikler sırasında hem kazanımlar yerleştirilirken hem de öğretim yöntem ve teknikleri uygulanırken öğrencilere konuları yorumlama, kendi fikirlerini sorma, arkadaşının fikirlerini yorumlama gibi etkinlikler yaptırılarak düşünce özgürlüğünün ilk basamağı olan eleştirel düşünme yeteneği kazandırılabilir. Öğretmenin sınıfta ders anlatırken kullanacağı soru-yanıt tekniği, münazara, tartışma, ikili ve grup çalışmaları hatta drama ve rol yapma gibi etkinlikler eleştirel düşünceyi, yani düşünce özgürlüğünü destekleyecektir. Öğrenci, nasıl düşüneceğini plânlayıp, gözlemleyip, değerlendirerek, sorgulayıcı ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirir. Bu nedenle, öğrenci merkezli eğitimde her öğrencinin düşünmeyi öğrenmesine öncelik verilir.

Öğrencinin eleştirel ve yaratıcı düşünebilme becerisinin gelişebilmesi, düşünce biçimini planlayıp, iyi bir gözlem sonucunda değerlendirme yapabilmesine bağlıdır. Öğrenci merkezli eğitimde her öğrencinin düşünmeyi öğrenmesi önemlidir. Okul yönetimi öğrencilerin eleştirel düşünmesine ve

düşündüklerini rahatlıkla ifade edebilmesine olanak sağlayan demokratik bir okul iklimi oluşturmaktadır. (Güzel, 2008). 21. yüzyılın eğitimi, esneklik, kendi kendine öğrenme, olaylara geniş bir açıdan bakabilme, çarpıcı sorular sorabilme ve yaratıcı problem çözme yeteneğini gerektirmektedir. O, öğrenci merkezli öğrenmeyi hedef alır. Bu öğrenme sayesinde öğrenciler, nasıl düşüneceklerini, davranacaklarını ve öğreneceklerini öğrenirler.

İnsanın toplumsal bir varlık olduğundan hareketle eğitimin yaşamı her gün yeniden kurmak olduğunu söyleyebiliriz. Eğitimci, çağdaş eğitimde yol gösterticidir. Çağdaş eğitimci öğrencileri kısıtlamadan, işbirliği yapabilen, ekip çalışmasını önemseyen, yaratıcı, demokratik bir ortam sağlayarak, öğrencilerin potansiyellerini ortaya çıkarmaya çalışan bir eğitimci tipidir. Öğrenme-öğretme sürecinde bilgi edinme, düşünme ve ifade edebilmeye yönelik yapılacak vurgu çocuğun sonraki yaşamında oluşturacağı "etkin, ergin ve özgür yurttaş" kimliği kazanmasında oldukça etkilidir. Çocukların da toplum oluşturan bireyler olarak düşünce özgürlüğüne sahip olduğu, 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen, Türkiye'nin de taraf olduğu ve yaklaşık 142 ülke tarafından imzalanan bir sözleşme ile kabul edilmiştir. Türkiye, *Çocuk Hakları Sözleşmesi*'ni (<http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=5719>) 2 Ekim 1995'te uygulamaya başlamıştır. Bu sözleşmenin 13. maddesi şöyledir:

Madde 13. Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırlarına bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir.

Yine, Türk Millî Eğitiminin genel ilkelerinin yer aldığı 1739 sayılı Yasada (1739 Sayılı...) düşünce özgürlüğü ile bağlantılı maddeler vardır. Yasa'daki 14 temel ilkenin özellikle 8. maddesi demokrasi eğitimiyle ilgilidir ve bu maddede "demokrasi bilincinin, özgür ve demokratik bir toplum düzenini yaratmada" demokrasi eğitiminin önemi vurgulanır. Eleştirel düşünme ve düşünce özgürlüğü kavramları bu maddenin çıkarımları olarak algılanabilir.

Çağdaş demokrasilerde düşünce suç olamaz. Düşünce ve açıklama özgürlüğü kısıtlanamaz. Öğrencileri bu konuda baskı altına almak, onları kendi düşüncelerini söyleme hakkından yoksun bırakmak yanlış olacaktır. Demokrasi kültürünün yerleşip yerleşemediği "daha az güce" sahip olana bakılarak anlaşılabilir. Okulda, "daha az güce" sahip olanlar öğrencilerdir. Demokrasinin bir yaşam biçimine dönüşebilmesi için özgürce farklılaşma, tartışma ve uygarca uzlaşma yeteneği, hoşgörü ve sentez alışkanlıklarını özendirme gerekir. Öğrenci özgür olacak ki aklını özgürce kullanabilsin ve kendi davranışlarında olumlu değişiklikler geliştirebilsin (Tan 2004). Sönmez (1993)'e göre, öğrenme ve öğretme ortamları öğrencinin yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirecek biçimde düzenlenmelidir. Bunu sağlayacak, en önemli kişi ise öğretmenlerdir. Öğretmen, çocukların çok boyutlu düşüncelerini sağlamak için uygun strateji, yöntem ve teknikleri eğitim ortamında kullanmalıdır. Yaratıcı ve eleştirel düşünmenin oluşması için buluş yolu, araştırma, soruşturma ve tam öğrenme stratejileri, güdümlü tartışma, örnek olay, gösterip yaptırma yöntemleri ile sokratik tartışma, küçük ve büyük grup tartışması, münazara, drama, deney, gözlem, beyin fırtınası, sorun çözme gibi teknikler eğitim ortamında işe koşulabilir. Öğrencinin kendini özgür hissedeceği bir öğrenme-öğretme ortamı olmalıdır. Eğitim ortamı, öğrencinin sorunun farkına varmasına, onu anlayıp sınırlamasına, denenceler kurmasına ve diğer öğrencilerle birlikte çalışmasına olanak ve fırsat verecek biçimde düzenlenmelidir. Ayrıca, öğrenciler eğitim ortamında sürekli desteklenip, yüreklendirilmeli ve yeni tutarlı ürünler ortaya koyduklarında davranışları pekiştirilmelidir.

Eleştirel düşünme becerilerinin öğretilmesinde en önemli etken öğretmendir. Hazırlanan metinler, çalışma kitapları, önceden düzenlenmiş planlar öğretimin yardımcı unsurları olabilir. Ancak, onlar, düşünme becerilerini geliştirmede tek başlarına yetersizdirler. En etkin öğretim, konu ve düşünme süreçlerinde bilgili, sürekli olarak düşünme ile ilgili beceri ve davranışları sergileyen ve öğrencilerde yazma ve konuşma çalışmalarında sistematik ve dikkatli düşünebilme beklentisi olan öğretmenden çıkar. Bu nedenle düşünme becerilerinin öğretiminde iyi yetiştirilmiş öğretmenlerin özel bir yeri vardır (Ennis 1991). Demirci'ye (2011) göre, öğrencinin eleştirel düşünmeyi öğrenmesi, öğretmenin bu konuda eğitilmiş olmasına bağlıdır. Eleştirel düşünmenin yararları her yönüyle belirlenmeli ve öğretmenlere öğretilmelidir. Öğretmen, soru sorarak öğrencilerin konuyu yeniden değerlendirmelerine yardımcı olur. Burada, amacı doğru yanıtı ulaşmak değil, eleştirel düşünmeyi kolaylaştırmaktır. Öğretmen, soru sorarken öğrencisinin gözünü korkutmaktan kaçınmalı ve düşüncelerini sağlıklı bir biçimde açıklamalarına yardımcı olmalıdır. Sınıf ortamı tartışmaya, eleştirmeye, sorgulamaya açık olmalıdır. Ashton (1988), okulların eleştirel düşünen bireyler yetiştirme amacının önündeki en büyük engelin öğretmenlerin eleştirel düşünme bilgi ve becerisinden yoksun olması olduğunu ve bu engelin aşılması için, öğretmenlerin uzun dönem içerisinde gerek hizmet öncesi, gerekse hizmetleri sırasında eleştirel düşünme alanında yetiştirilmesi gerektiğini ve bunun için de öğretmenlere çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından gerekli desteğin sağlanmasının zorunlu görüldüğünü belirtir. *Eğer okuldaki sistem, konuların önceden belirlenmiş olması, bu konuların dışına çıkılmasına izin verilmemesi, konuların işlenmesinde sadece öğretmenin izni ve program içinde kalınması zorunluluğu, hiç bir zaman farklı bilgilerin, görüşlerin, düşüncelerin katılmasına izin verilmemesi, tartışmaya kapalı bir yöntem uygulanması, öğretmenin otoriteye dayalı tutumu, okuldaki ödül ceza sisteminin öğrencinin itaatini amaçlaması için hazırlanmışsa, bu eğitim sistemi düşünce özgürlüğünü engelleyen bir özellik taşır.* Böyle bir eğitimde düşünce özgürlüğü gelişmez, tersine engellenir. "Ezberci eğitim" özelliklerini taşıyan eğitim sistemi, bilginin işlenmesi değil, bilginin nakledilmesini hedefler. Böyle bir eğitim sisteminden özgür düşünceli yaratıcılar değil, verilen bilgileri ezberleyen uygulayıcılar çıkar. Onun için de eğitim sisteminin okullarda uygulanan modelinin özgür düşünce açısından büyük önemi vardır.

Özgür düşünceyi geliştirecek yaratıcı eğitimde; konular genel anlamda belirlenmiştir, ancak konuları genişletmek, değiştirmek, bir alan seçerek incelemek gibi özelliklere açıktır. Bu özellikler öğrenciler tarafından seçenekler olarak seçilebilir ve grup tarafından tartışılır. Konu dışına çıkmanın engellenmesi söz konusu bile değildir; tersine öğrencilere daha geniş ve farklı düşünceleri önerilir ve buna uygulamada öncelikle yer verilir. Eğitim her zaman farklı incelemelere, farklı bilgilere, farklı görüş ve düşüncelere açıktır. Eğitim yöntemi tartışmaya açıktır ve öğrencilerin tartışması, tartışmaya katılımı desteklenir. Burada neden tartışıldığı değil, neden tartışılmadığı sorun olarak kabul edilir. Öğretmenin varlığı otoriteye dayalı değildir, öğretmen gücünü bilgi üretiminden ve paylaşımından alır; öğretmenin rolü paylaşımı sağlamaktır. Öğretmen otokratik değil, demokratik ilişkiler kurar. Öğrencilerin değeri de öğretmenin değeri ölçüsündedir. Ödül ve ceza sistemi de öğrencinin itaatini değil, katılımını ve sisteme verdiği önemi değerlendirir. Böyle bir eğitim düşünce özgürlüğünün kurulmasını ve gelişmesini sağlar. (Atabek,2006). Kısaca, iyi sorgulama yeteneğine sahip, daha fazla katılımcı, tartışmaya açık, yaratıcı düşünce gücüne, kendini ifade etme yeteneğine ve de hoşgörüyü sahip öğrenciler yetiştirilebilmesi için öncelikle dersleri verecek öğretmenleri bu yeterlilikleri kazanacak şekilde yetiştirilmesi gerekir.

Aybek (2007) geleneksel bir sınıf ortamındaki olağan düşünce sistemine sahip bir öğrenci ile eleştirel düşünce sistemine sahip sorgulayıcı ve yaratıcı bir öğrenci arasındaki farkları şöyle sıralar:

Olağan Düşünme

- Tahmin etme
- Tercih etme
- Gruplandırma
- İnanma
- Anlama/Kavramları çağrıştırma
- Bağlantıları not etme
- Kanıtsız düşünceleri sunma
- Ölçüte dayanmayan kararlar alma

Eleştirel Düşünme

- Karar verme
- Değerlendirme
- Sınıflandırma Varsayma
- Mantıksal olarak anlama
- İlkeleri kavrama
- Bağlantılar arasındaki bağlantıları not etme
- Kanıta dayalı düşünceleri sunma
- Kanıta dayalı kararlar alma

Bugün, Milli Eğitim bünyesinde yer alan okullarda eğitim programı ile de desteklenerek uygulanmaya çalışan öğrenci merkezi eğitimidir. Bu eğitim-öğretim etkinlikleri sırasında uygulanan yöntem ve tekniklerle eleştirel düşünce ve düşünce özgürlüğü, yani öğrencinin bir birey olarak sahip olduğu farklı yetenekler ve fikirler desteklenmeye çalışmakta ve öğrencinin kendini demokratik bir ortamda ifade edebilme yeteneğine vurgular yapılmaktadır. Bununla birlikte, yapılmaya çalışılan uygulama her öğretmene ve derse göre çeşitlilik göstermektedir. Öğretmenin öğrencilere yaklaşımı, öğrencinin derse karşı yaklaşımı, öğrenciler arasındaki ilişkiler ve aynı zamanda öğrencinin aile yapısından ve bireysel farklılıklardan kaynaklanan değerler bireyin bir güç olarak eleştirel düşünceyi ve düşüncesinde özgür olmasını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Sonuç olarak, bireyin yaşamı boyunca düşünce özgürlüğüne yaklaşımını belirleyecek eğilim ya da tutumlar öğrencilik döneminde oluşmaktadır ve bunda aile, okul, sınıf ve öğretmenin belirleyici etkileri bulunmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırma, “ilköğretim 8. Sınıf öğrencilerindeki düşünce özgürlüğü eğilimlerinin aile, sınıf, okuldaki arkadaş grubu ve öğretmen boyutlarıyla ortaya çıkarılması” amacıyla gerçekleştirilmiştir. Betimleme yöntemiyle yapılan araştırmada bulgular Ankara Keçiören İlçesi Atapark İlköğretim Okulu’nda öğretim gören 8. Sınıf öğrencilerinden elde edilmiştir. Bu kapsamda, Atapark İlköğretim Okulu 8. sınıf düzeyindeki öğrencilerin toplam sayısı 126 olarak belirlenmiş ve bu öğrencilerden 101 tanesine anket uygulanmıştır. Anket ikisi açık uçlu olmak üzere, toplam 26 sorudan oluşturulmuştur. Örneklememizi oluşturan öğrenci sayısı “tesadüfi teknikle” seçilmiştir. Örneklemenin evreni temsil oranı % 79 dur. Araştırmada elde edilen veriler SPSS ile değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Değerlendirme

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgular sunulacak ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

Öğrencilerin ve Ailelerinin Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan öğrencilerin %54,5'i (55) kız ve %45,5'i (46) erkektir. Öğrencilerin anne ve babalarının eğitim düzeylerine bakıldığında, babalarda bitirilen okul itibarıyla annelere göre eğitim düzeyinin biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, annelerin %79,2'si (80) ilköğretim, %13,9'u (14) Lise ve yalnızca %1'i (1) üniversite mezunu iken, %5,9'u (6) hiçbir okulu bitirmemiş görünmektedir. Buna karşın, babaların %60,4'ü (61) ilköğretim, % 28,7'si (29) lise ve %7,9'ü (8) üniversite mezunun ve %3'ü (3) herhangi bir okul mezunu değildir. Gerek herhangi bir okul bitirmeme ve gerekse üniversite mezunluğu açısından babaların eğitim düzeyi daha yüksektir.

Meslekler itibarıyla annelerin en büyük çoğunluğunun (%85,1) ev kadını, %2'sinin (2) memur-işçi olduğu ve %5,9'unun (6) da serbest meslek sahibi buldukları, % 6,9'unun (7) diğer mesleklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenci babalarının %17,8'i (18) memur-işçi, %42,6'sı (43) esnaf, %6,9'u (7) emekli ve %1'i (1) işsizdir. Onların %31,7 (31) diğer meslek gruplarına sahip bulunmaktadır.

Öğrencilerin Kütüphane Kullanma ve Okuma Alışkanlıklarına İlişkin Özellikleri

Her türden düşünce ürününü içerdikleri ve kullanıcılarına sundukları için düşünce özgürlüğünün önemli kaynaklarından birisi sayabileceğimiz kütüphaneler konusunda öğrencilerin durumu pek parlak değildir.

Tablo 1. Öğrencilerin Kütüphane Kullanma Sıklıkları

Kütüphaneye gitme sıklığı	Sayı	%
Hiç gitmem.	46	45,5
2 ayda bir kez ve daha az	20	19,8
Ayda bir kez	22	21,8
Ayda iki kez ve daha fazla	13	12,9
Toplam	101	100,0

Buna göre, öğrencilerin yarıya yakını (%45,5) kütüphaneye hiç gitmemektedir. Buna, "zayıf" bir kütüphane kullanım düzeyini ifade eden "2 ayda bir kez ve daha az" gidenlerin %19,8'lik oranını da eklediğimizde, öğrencilerde düşünce özgürlüğü eğilimini besleyecek kütüphane kullanma kültürünün yetersiz ya da zayıf olduğunu söyleyebiliriz.

Düşünce özgürlüğünün özellikle bu yaşlarda ana besleyicilerinden birisi olan okuma alışkanlığı açısından öğrencilerin düzeyini belirlemek önemlidir. Buna ilişkin veriler aşağıdaki tabloda (Tablo 1) yer almaktadır.

Tablo 2. Öğrencilerin Kitap Okuma Sıklıkları

Okuma Sıklığı	Sayı	%
Hiç okumam	2	2,0
İki ayda 1 kitap ve daha az	18	17,8
Ayda bir kitap	43	42,6
Ayda 2 kitap ve daha fazla	38	37,6
Toplam	101	100,0

Tablo 2 verilerine göre, öğrencilerin büyük çoğunluğu (%80,2) orta ve güçlü okuma alışkanlığına sahip görünmektedir. Zayıf okuma alışkanlığına sahip ya da hiç okumayan öğrenci oranı son derece

düşüktür. Bu, düşünce özgürlüğü açısından olumlu bir duruma işaret etmektedir. Kuramsal olarak, okuma alışkanlığı güçlü bireylerin düşünce özgürlüğüne daha yatkın olacakları söylenebilir.

Araştırmada elde edilen bir başka veri grubuna göre, öğrencilerin sadece %16,8'i her gün gazete okumakta, yarıya yakını (%47,5) haftada birkaç gün ve %23,8'i de iki haftada birkaç günden daha az okumaktadır. Buna karşın, öğrencilerin yarıdan çoğu (%57,4) günde en az 2-3 saat televizyon izlemektedirler. Buna, günde 4 saat ve daha fazla izleyenlerin %22,8'lik oranı da eklendiğinde, öğrencilerin çok büyük çoğunluğunun (%80,2) bağımlıya yakın düzeyde televizyon izleyicisi olduğu söylenebilir. Bu durum, "öğrencilerin düşünce özgürlüğüne ilişkin eğilimlerinin oluşumunda televizyonun kitap ve gazeteye göre daha etkili olduğu" biçiminde yorumlanabilir.

Yine, düşünce özgürlüğünün öğrencilerdeki kaynakları ve niteliği açısından ipuçları verebilecek olan bir olgu da "öğrencilerin okuyacakları kitapları seçmede dikkate aldıkları noktalar" dır.

Tablo 3. Öğrencilerin Kitap Seçimlerinde Dikkat Ettikleri Noktalar

Kitap seçiminde dikkat edilen noktalar	Sayı	%
Kitabın türü	34	33,7
Kitabın yazarı	4	4,0
Kitabın konusu	44	43,6
Kitabın savunduğu düşünce	9	8,9
Her tür kitabı okuyabilirim.	10	9,8
Toplam	101	100,0

Buna göre, öğrenciler okuyacakları kitabın en çok konusuna (%43,6) bakmakta, bunu kitabın türü (%33,7) izlemektedir. Okuyacağı kitabı o kitabın savunduğu düşünceye göre seçen öğrencilerin oranının düşük oluşu (%8,9) düşünce özgürlüğü açısından olumlu bir durumdur. Ayrıca, kitabın yazarına göre kitap seçimi yapma oranı da oldukça düşüktür (%4). Elbette, gerek yazar, gerek konu ve gerekse kitabın savunduğu düşünce açılarından öğrencilerin yaş grubu olarak yeterliliklerinin olamayabileceği de gözden kaçırılmamalıdır.

Sorulan bir başka soruya alınan yanıtlara göre, öğrenciler çoğunlukla (%85,1) okumak için seçecekleri kitaba kendileri karar vermekte, bunu "öğretmenlerin önerilerini dikkate almak" (%58,4) izlemekte, aile, arkadaş önerileri ile medyanın etkisi azınlıkta kalmaktadır. Bu konuda aile yardımının %26,7'lerde kalması son derece düşündürücüdür. Bu durum, "öğrencilerin düşünce özgürlüğü eğilimlerinin oluşmasında ailenin etkisi bu boyutuyla sınırlı kalmaktadır" biçiminde yorumlanabilir.

Öğrencilerin düşünce özgürlüğü olgusuna ilişkin eğilimlerini yansıtacak önemli bir konu da, onların her türden düşünceyi içeren kitapları okuyup okumayacaklarıdır. Bu soruya verdikleri yanıtlardan oluşan veriler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin "Sadece kendi düşüncelerimi ve hayata bakışımı yansıtan kitaplar okurum!" Fikrine Yaklaşımları

"Sadece kendi düşüncelerimi ve hayata bakışımı yansıtan kitaplar okurum."	Sayı	%
Evet	20	19,8
Hayır	31	30,7
Kısmen	50	49,5

Toplam	101	100,0
---------------	------------	--------------

Öğrencilerin üçte bire yakın oranı (%30,7) “Sadece kendi düşüncelerimi ve hayata bakışımı yansıtan kitaplar okurum” fikrine karşıdır. Bir başka deyişle, öğrencilerin yaklaşık üçte biri her türden kitap okuma eğilimine sahiptir. Bu durum, düşünce özgürlüğü açısından olumsuz bir eğilim olarak yorumlanabilir. Öğrencilerin yaklaşık %20’sinin de bu fikirde, yani sadece kendi düşüncelerine yakın kitapları okuma fikrinde oldukları da göz önüne alınırsa, bu durum, onların yarısının düşünce özgürlüğü konusunda sorunlu bir eğilime girdikleri biçiminde yorumlanabilir.

Öğrencilerin Düşünce Özgürlüğü Eğilimlerinde Ailenin Durumu

Çocukların toplumsal yaşamın hemen her alanına yönelik eğilimlerinin oluşmasında ailenin belirleyici rolü olduğu, bunun içinde düşünce özgürlüğü olgusunun da bulunduğu söylenebilir. Bu bağlamda, “ailede söz hakkının kime ait olduğu” ve “ailede karar alma süreci ile bu süreçte çocuğun yeri” konuları incelenebilir görünmektedir.

Tablo 5. Ailede Söz Hakkının Genelde Kime Ait Olduğu

Ailede söz hakkı kime ait?	Sayı	%
Babama	73	72,3
Anneme	16	15,8
Bana ve kardeşime	4	4,0
Diğer	8	7,9
Toplam	101	100,0

Buna göre, ailede söz hakkının büyük çoğunlukla (%72,3) babaya ait olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, öğrenciler genelde babaerkil aile yapısında yaşamaktadırlar. Ailede annenin söz hakkının son derece düşük oluşu (%15,8)da göz önüne alındığında aile yapısı öğrencilerin düşünce özgürlüğü eğilimleri açısından son derece olumsuz bir tabloyu yansıtmaktadır. Buna karşın, aşağıdaki tabloda (Tablo 6) ailelerin karar verme sürecinde çocuğun sözünü dikkate alma konusuna ilişkin olarak yer alan veriler bu yorumla çelişkili görünmektedir.

Tablo 6. Ailenin Karar Alma Sürecinde Çocuğun Yeri

“Ailem kararlar alırken benim sözümü de dikkate alır!”	Sayı	%
Evet	42	41,6
Hayır	7	6,9
Kismen	52	51,5
Toplam	101	100,0

Buna göre, öğrencilerin %41,6’sı ailelerinde gerçekleşen karar alma süreçlerinde kendilerinin de dikkate alındığını belirtmiştir. Bu süreçte, söz hakkı bulunmadığını dile getiren öğrenci oranının son derece düşük (%6,9) oluşu da düşünce özgürlüğü açısından olumlu bir durumu yansıtmaktadır. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, aynı öğrenciler evde son söz hakkının %72,3 oranıyla babaya ait olduğuna

da söylemişlerdir. Çelişkili gibi görünen bu durum, ailede karar almada belirli bir görüş belirtme ortamının bulunduğu ancak son kararı babanın verdiği biçiminde açıklanabilir.

Öğrencilerin Düşünce Özgürlüğü Eğilimlerinde Okul Ortamı ve Öğretmenin Durumu

Öğrencilerin düşünce özgürlüğü eğilimlerinin oluşmasında en az aile kadar ve bu dönemde belki de aileden daha belirleyici oranda okul ortamı ve öğretmenin etkili olduğu söylenebilir. Araştırmada, bu bağlamda sınıf ortamı, öğretmen ve arkadaşların tutumu noktaları ele alınmıştır. Öğrencilerin derslerde düşüncelerini rahatlıkla açıklayabilmeleri düşünce özgürlüğü eğilimlerinin oluşması açısından son derece önemlidir. Bu yöndeki soruya alınan yanıtları içeren tablo (Tablo 7) aşağıdadır.

Tablo 7. Derslerde Öğrencilerin Düşüncelerin İfade Edebilme Durumları

Derslerde düşüncelerinizi açıklayabiliyor musunuz?	Sayı	%
Evet, düşüncelerimi rahatça açıklayabiliyorum.	40	39,6
Çoğunlukla düşüncelerimi açıklayabiliyorum.	16	15,8
Nadiren düşüncelerimi açıklayabiliyorum.	37	36,7
Düşüncelerimi hiç açıklayamıyorum.	8	7,9
Toplam	101	100,0

Tablo 7 verileri, öğrencilerin görüşlerini sınıfta açıklama özgürlükleri açısından yarı olumlu yarı olumsuz denilebilecek bir görüntü söz konusudur. Buna göre, sınıfta görüşlerini rahatlıkla ve çoğunlukla açıklayabilen öğrencilerin oranı %55,4 iken, düşüncelerini nadiren açıklayabilen ya da hiç açıklayamayan öğrencilerin oranı %44,6'dır. Burada, düşüncelerini sınıfta "rahatlıkla" açıklayan öğrenci oranının %39,6 olması ve "hiç açıklayamayan" öğrenci oranının ise %7,9'da kalması öğrencilerin düşünce özgürlüğü eğilimlerinin oluşumunda sınıf ortamının olumlu etkisinin "daha fazla" olduğu biçiminde yorumlanabilir. Bu konudaki durum, başka sorularla da ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Buna göre, öğrencilerin %44,6'sı derslerde düşüncelerini açıklamada "çekingenlik yaşamadıklarını" belirtirken, %21,8'i bir "çekingenlik yaşadığını", %33,7'si ise bu konuda "kısmen çekingenlik yaşadığını" belirtmiştir. Bu oranlar, sınıf ortamının öğrencilerin düşünce özgürlüğü eğilimlerinin oluşumu açısından "yarı olumlu-yarı olumsuz bir ortamın varlığına" işaret etmektedir.

Sınıf ortamının öğrencilerin düşüncelerini açıklama açısından nasıl olduğuna ilişkin bir başka veri grubu aşağıdaki tabloda (Tablo 8) yer almaktadır.

Tablo 8. Öğrencilerin Düşüncelerin Açıklanması Açısından Sınıf Ortamı İle İlgili Düşünceleri

Düşüncelerin açıklanması açısından sınıf ortamı nasıl?	Sayı	%
Sınıfta arkadaşlarım arasında iyi bir iletişim ve demokratik bir ortam var.	31	30,7

Sınıfımızda kendimizi rahatça ifade edemiyoruz, demokratik bir ortam yok.	26	25,7
Kararsızım.	44	43,6
Toplam	101	100,0

Buna göre, öğrencilerin %30,7'si sınıfta demokratik bir ortamın olduğunu, %25,7'si ise böyle bir ortamın bulunmadığını belirtmektedir. Öğrencilerin en büyük çoğunluğunun (%43,6) ise bu konuda "kararsız" kaldıkları anlaşılmaktadır. Kararsız kalan öğrencilerin oranı, özellikle sınıfta demokratik bir ortamın bulunmadığını söyleyenlerle birlikte düşünüldüğünde ortaya görece olumsuz bir tablo çıktığı söylenebilir. Çünkü, sınıfı ortamının demokratik olduğunu açıkça söyleyen öğrencilerin oranı üçte birden azdır.

Bir başka soruya alınan yanıtlar da yukarıdaki oranları ve dolayısıyla durumu onaylar niteliktedir. Buna göre, öğrencilerin yaklaşık üçte biri (%35,6) "Derslerde düşüncelerini karşılıklı dile getirme ortamı olduğunu" belirtirken, kalan bölümü, yani %64,4'ü böyle bir ortamın bulunmadığını ya da "kısmen" bulunduğunu söylemektedir. Öğrencilerin düşünce özgürlüğü eğilimlerinin oluşumu açısından sınıfta demokratik bir ortamın bulunmaması ya da kısmen var olması olumsuz bir durum anlamına gelmektedir. Bu nedenle verilerde yer alan bu oranların daha çok dikkate alınması gerekmektedir. Tüm bu verilere dayanarak, *düşünce özgürlüğü koşulları açısından sınıfların genel ortamı öğrencilerin sadece yaklaşık üçte birine göre tam anlamıyla olumludur.*

Öğrencilerin düşünce özgürlüğü eğilimlerinin oluşumu açısından okul ya da sınıf ortamıyla ilgili bir başka, belki de en önemli unsur öğretmendir. Bu nedenle, araştırmada öğrencilerin ele aldığımız konudaki öğretmen algılarını ortaya çıkarmak gerekli görülmüştür. Buna ilişkin veriler aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 9. Öğrencilerin "Derslerde düşüncelerimizi dile getirdiğimizde Öğretmenlerimiz kızıyorlar!" Fikrine İlişkin Yaklaşımları

"Derslerde düşüncelerimizi dile getirildiğimizde öğretmenlerimiz kızıyor!"	Sayı	%
Evet	4	4,0
Hayır	71	70,3
Kısmen	26	25,7
Toplam	101	100,0

Tablo 9 verilerine göre, öğrencilerin yaklaşık üçte ikisi (%70,3) "Derslerde düşüncelerini dile getirdiklerinde öğretmenlerinin kızdığı" fikrine karşı çıkmaktadırlar ki, bu ele alınan konu açısından son derece olumlu bir durumdur. Bu fikre katılan öğrenci oranının %4'te kalması da olumlu koşulların varlığını göstermektedir. Öğretmen unsuru açısından benzer olumlu bir durum bir başka soruya alınan yanıtlarda da görülmektedir. "Öğretmenlerim düşüncelerini bana kabul ettirmeye çalışıyor!" fikrine %26,7 oranında öğrenci "katılıyorum" derken, dörtte üçe yakın oranı (%73,3) bunun kendileri için doğru olmadığını belirtmektedir.

Daha önceki tablolarda düşünce özgürlüğü koşulları açısından sınıf ortamı için genelde üçte bire yakın oranda bir olumluluk söz konusu iken, aynı konuda öğretmen unsuru açısından iki kata yakın daha olumlu bir görünümün olması çelişkili gibi görünmektedir. Bu çelişkinin, belirli oranda, öğrencilerin

öğretmenlerine ilişkin duygusal yaklaşımlarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Nitekim bir başka soruya alınan yanıtlardan elde edilen verileri içeren Tablo 10 bu yorumu desteklemekte, ancak, başka bazı yorumlara da olanak sağlamaktadır.

Tablo 10. Öğrencilerin “Öğretmenin her söylediği doğrudur!” Fikrine Yaklaşımları

“Öğretmenin Her Söylediği Doğrudur!”	Sayı	%
Tamamen katılıyorum.	27	21,8
Büyük ölçüde katılıyorum.	46	44,6
Katılmıyorum.	22	33,7
Kesinlikle katılmıyorum.	6	5,9
Toplam	101	100,0

Buna göre, öğrencilerin %66,4’ü “öğretmenlerinin her söylediğinin doğru olduğunu” düşünmektedir. Bu fikre katılmayan öğrencilerin oranı ise %33,6’dır. Öğrenciler için bu dönemde en güçlü model örneği olan öğretmene ilişkin araştırmada ele alınan konu çerçevesindeki öğrenci düşünceleri büyük ölçüde olumludur. Ancak, bu durum öğrencilerde düşünce özgürlüğü eğilimlerinin oluşumu açısından düşünüldüğünde aynı olumlulukta değerlendirilmeyebilir. Bu dönem öğrencilerinde, üstelik model olarak benimsedikleri öğretmene karşı üst düzeyde bir karşı çıkışın beklenemeyeceği açıktır. Ancak, öğrencilerde “öğretmenin her söylediği doğru olmayabilir!” fikrine *dahi* sahip olmalarını sağlayan rahatlığın yine öğretmen tarafından yaratılmış olması öğrencilerin düşünce özgürlüğü eğilimleri açısından son derece olumlu bir ortam anlamına da gelebilir. Bu anlamda, öğrencilerin yaklaşık üçte birinin “öğretmenin her söylediği doğrudur!” fikrine karşı çıktığını görmekteyiz.

Öğrencilerin Düşünce Özgürlüğü Eğilimlerinde Sınıf Ortamındaki Arkadaş Tutumları

Ele aldığımız dönem öğrencilerinin düşünce özgürlüğüne ilişkin tutumlarının gelişiminde sınıf ortamı ve öğretmen unsuru yanı sıra arkadaş grubunun da etkisi belirleyicidir. Öğrencilerin derslerde düşüncelerini açıkladıklarında arkadaşlarından aldıkları tepkiler hem içinde buldukları sınıf/okul ortamının niteliğini yansıtacak ve hem de düşünce özgürlüğü eğilimlerinin oluşmasındaki bir kaynağa ilişkin durumu ortaya koyacaktır.

Öğrencilerin sınıfta düşüncelerini açıkladıklarında arkadaşlarının tepkilerini ortaya koyan veriler Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Okuldaki Derslerde Düşüncelerin Açıklanmasına İlişkin Arkadaş Tutumları

Derslerde her hangi bir konuda düşünce belirtildiğinde arkadaşların tutumları	Sayı	%
Arkadaşlarım çoğu zaman beni dinlerler.	57	56,4
Arkadaşlarım nadiren beni dinler, zaman zaman da sözümü keserler.	35	34,7
Arkadaşlarım fikirlerimi dikkate almaz, beni dinlemezler.	9	8,9
Toplam	101	100,0

Buna göre, öğrencilerin yarıdan biraz fazlası (%56,4) sınıfta düşüncelerini dile getirdiklerinde çoğu zaman arkadaşlarının onları dinlediklerini belirtmişlerdir. Belirtilen durumda söylediklerinin arkadaşları tarafından nadiren dinlendiğini ve zaman zaman da sözlerinin kesildiğini söyleyen öğrencilerin oranı da küçümsenemeyecek düzeydedir (%34,7). Fikirlerinin arkadaşları tarafından dikkate alınmadığını ve sınıfta kendisini dinlemediklerini belirten öğrenci oranı (%8,9) ile birlikte düşünüldüğünde sınıflardaki düşünce özgürlüğü koşullarının arkadaş grubu açısından yarı olumlu-yarı olumsuz bir görünümde olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı soru, yani, “Arkadaşlarınız sınıfta düşüncelerini açıkladıklarında sizin tutumunuz nasıl olur?” sorusu kendilerine sorulduğunda alınan yanıtlara bakıldığında da ortaya benzer bir görüntü çıkmaktadır. Öğrencilerin %58,4’ü “Arkadaşımın düşüncesini kabul etmesem de sonuna kadar dinlerim” demektedir, “kabul etmediğim düşüncelere karşı çıkarım” diyen öğrencilerin oranı %35,6 olarak görünmekte ve “Arkadaşımın düşüncesi bana uygun değilse dinlemem” diyenlerin oranı da %5,9’da kalmaktadır. Verilen oranlar, sınıfta düşünce özgürlüğü koşulları açısından arkadaş grubuna ilişkin olumlu bir tabloyu ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmadan elde edilen ve araştırma yapılan okul için genelleyebileceğimiz sonuçları şöylece sıralayabiliriz:

- Öğrencilerin düşünce özgürlüğüne ilişkin tutumlarını oluşturacak kütüphane kullanma alışkanlıkları zayıftır.
- Düşünce özgürlüğünün ana kaynaklarından birisi olan okuma alışkanlığı açısından öğrencilerin durumu kütüphane kullanma alışkanlığına göre daha iyidir. Öğrenciler gazete okumada zayıf iken, bağımlılığa yakın düzeyde televizyon izleyicisidirler.
- Öğrenciler okuyacakları kitabın daha çok konusuna ve türüne bakmakta, kitabın yazarı ve savunduğu düşünceyi o kadar dikkate almamaktadırlar. Öğrenciler okumak için seçecekleri kitaba kendileri karar vermekte, bu konuda öğretmenlerin önerilerini de dikkate almaktalar; aile, arkadaş önerileri ile medyanın bu konudaki etkisi sınırlı kalmaktadır. Öğrenciler, sadece kendi düşüncelerini ve hayata bakışlarını yansıtan kitapları okuma eğiliminde değillerdir.
- Aile yapısı, öğrencilerin düşünce özgürlüğüne ilişkin tutumlarını olumlu yönde yeterince besleyecek nitelikte değildir. Öğrencilerin ailelerinde son söz hakkı babaya ait olup, ailedeki karar alma sürecinde öğrenci düşünceleri yeterince dikkate alınmamaktadır.
- Sınıf, öğrencilerin düşünce özgürlüğü eğilimlerinin oluşumu açısından “yarı olumlu-yarı olumsuz” bir ortamın varlığına işaret etmektedir. Öğrencilerin yaklaşık yarısı düşüncelerini sınıflarında rahatlıkla dile getirebilmektedirler. Sınıfta arkadaş grubu açısından da öğrencilerin yarısı düşüncelerini karşılıklı olarak, rahatlıkla dile getirebildikleri bir demokratik ortamın varlığına inanmaktadır. Öğrenciler, sınıfta her hangi bir konuda düşünce belirttiklerinde arkadaşlarının onların söylediklerini dikkate alma, dinleme ve sözlerinin kesme ya da aynı durumda onların arkadaşlarının düşüncelerine karşı tutumları açısından yarı olumlu bir ortam söz konusudur.

- Öğrencilerin düşünce özgürlüğü tutumlarını besleyecek en önemli unsur olan “öğretmen” açısından görece olumlu bir durum bulunmaktadır. Öğrencilerin çoğunluğu “derslerde düşüncelerini dile getirdiklerinde öğretmenlerinin kızdığı” fikrine karşı çıkmaktadır. Buna karşın, aynı öğrencilerin büyük bir bölümü “Öğretmenin her söylediği doğrudur” fikrini onaylamaktadır. Öğrencilerin öğretmenlerine ilişkin fikirlerini belirtmekte “duygusal” davranabilecekleri “ihtimal dahilinde”dir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar çerçevesinde genel sonuç olarak, **ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinde düşünce özgürlüğüne ilişkin olumlu tutumlara sahip olma düzeyinin yeterli olmadığı ve bunun özellikle aile, sınıf ortamı, arkadaş grubu ve bir ölçüde de öğretmen unsurundan kaynaklandığı** söylenebilir.

Demokratik bir toplumun varlık ve gelişme koşullarından olan düşünce özgürlüğüne ilişkin olumlu tutumlara sahip öğrenci yetiştirmek son derece önemlidir. Bunu sağlamak için;

- Özellikle ilköğretim ve ortaöğretim ders programlarına bu konuda dersler konulmalı ya da düşünce özgürlüğü konusu, varolan uygun derslerin içine dahil edilmelidir.
- Öğretmenlerin düşünce özgürlüğü konusunda belirli aralıklarla hizmet içi eğitim almaları sağlanmalıdır.
- Aynı eğitim, öğretmen/okul-veli işbirliğinde velilere de sağlanmalıdır.
- Okul yöneticileri ve öğretmenler okul ve ders ortamlarını demokratik yapıya uygun biçimde oluşturmaya çalışmalıdır. Öğrencilerin derslerde düşüncelerini belirtmeleri, soru sormaları, eleştirmeleri, sorgulamaları desteklenmeli, onlar için demokratik tartışma ortamları yaratılmalıdır. Bir başka deyişle, öğretmenler dersleri öğrencilerin düzeyine uygun biçimde “araştırmaya dayalı tartışma yöntemi” ile işlemeye çalışmalıdırlar.
- Öğretmenler, öğrencilerde düşünce özgürlüğünün ana kaynaklarından olan okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıklarına sürekli duyarlı olmalı ve geliştirmelidirler.

Çağdaş, yaratıcı ve birey olabilen, bunun için düşünce özgürlüğünü benimseyen, bunu yaşamında uygulayan öğrenciler yetiştirmek akla-bilgiye dayalı, demokratik ve çağdaş toplumun geleceğine yatırım yapmak anlamına gelir. Özellikle, ilköğretim döneminin bu konuda önemli fırsatlar yarattığı gözden kaçırılmamalıdır.

Kaynakça

1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu. www.okulweb.meb.gov.tr [25.04.2011 tarihinde erişildi.]

Ashton, P. (1988). **Teaching Higher-order Thinking and Content: An Essential Ingredient in Teacher Preparation.** Gainesville, FL: University of Florida.

Atabek, E. (1995). **Düşünce Özgürlüğünde Eğitimin Yeri. Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi.** İstanbul: Afa.

- Aybek, B. (2007). "Eleştirel düşünmenin öğretiminde öğretmenin rolü", *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*. <http://www.universite-toplum.org> [19.04.2011 tarihinde erişildi]
- Bilhan, S. (1996). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Büyükkaragöz, S. (1998). *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- Çocuk Hakları Sözleşmesi'* (<http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=5719>) [20.04.2011 tarihinde erişildi.]
- Demirci, C. (2011). "Eleştirel düşünme", <http://www.epo.hacettepe.edu.tr/eleman/yayinlar/> *eleştirel-düşünme.doc* [20.04.2011 tarihinde erişildi.]
- Fisher, R. (1995). *Teaching Children to Think*. Cheltenham,UK: Stanley Thornes Publishers.
- Güzel, A. (2008) *İlköğretim Okullarında Uygulanan Öğrenci Merkezli Eğitim Modeliyle İlgili Yönetici ve Öğretmen Görüşleri*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi
- İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si*. (1948) http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=156:insan-haklari-evrensel-beyanname&catid=37 [20.04.2011 tarihinde erişildi.]
- Kızılkın, Z. (1994). *Düşünce Özgürlüğü ve Türkiye'de Kütüphanecilik Eğitimi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Küçük, A. (2003). *İfade Hürriyetinin Unsurları*. Ankara : Liberal Düşünce Topluluğu.
- Sönmez, V. (1993), "Yaratıcı okul, öğretmen, öğrenci", *Yaratıcılık ve Eğitim: Türk Eğitim Derneği XVII. Eğitim Toplantısı : 25-26 Kasım 1993, Ankara*. Ed. Ayşegül Ataman. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Tan, Cemile Arzu. (2004). "Demokratik ve çağdaş eğitim kurumları üzerine bir araştırma", *Eğitimde Çağdaş Yaklaşımlar Bilgi Şöleni* İstanbul: Özel Okullar Birliği.
- TKD. (2008). *TKD Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi*. http://www.kutuphaneci.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=98
- Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası*. www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm [25.04.2011 tarihinde erişildi.]
- Yanıklar, C. ve Elyıldırım, Ü. Y. (2004). "Demokrasi eğitimi ve pratik uygulamalar", *Çoluk Çocuk Dergisi*, 44:27-29.
- Yılmaz, B. (2004). "Öğrencilerin okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıklarında ebeveynlerin duyarlılığı", *Bilgi Dünyası* 5(2): 115-136.
- YÖK (Yükseköğretim Kurulu) (2006). Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi Taslak Raporu. www.yok.gov.tr/duyuru/2006/turkiyeninyuksekogretimstratejisi.pdf [25.04.2011 tarihinde erişildi.]